

ЗМІНИ ЕТНІЧНОЇ СТРУКТУРИ НАСЕЛЕННЯ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ у другій половині ХХ століття

Проведено аналіз змін етнічної структури населення Херсонської області у другій половині ХХ століття на основі вивчення матеріалів демографічних переписів 1959 і 1989 років. Для з'ясування вірності виявлених тенденцій зроблено порівняння з аналогічними явищами у сусідніх регіонах та еволюцією етнічного населення краю впродовж кінця ХVІІІ – початку ХХІ ст. Встановлено, що зміни етнічного складу населення Херсонщини у радянський час зводились до його спрощення та русифікації за рахунок зменшення питомої ваги українців та традиційних етнічних меншин, збільшення частки росіян і російськомовних. Така політика мала засвідчити формування міфічної етносоціальної спільноти «радянський народ». Проте ці тенденції природно зникли з розпадом СРСР. У цілому ж за період з кінця ХVІІІ до початку ХХІ ст. простежується зростання питомої ваги українського населення, що підтверджує належність Херсонщини до України і відсутність об'єктивних історичних основ для реалізації неоімперських великодержавних проектів Росії на кшталт «Новоросії» чи «Південно-Східної Русі».

Ключові слова: Херсонщина, Україна, переписи 1897, 1959, 1989 і 2001 років, етнічна структура населення.

В статье проанализированы изменения этнической структуры населения Херсонской области во второй половине ХХ века на основе изучения материалов демографических переписей 1959 и 1989 годов. Для корректности выявленных тенденций проведено сравнение с аналогичными процессами в соседних областях Южной Украины, в т.ч. Автономной Республики Крым и с эволюцией этнического состава населения края за период с конца ХVІІІ до начала ХХІ в. Выявлено, что изменения национального состава населения Херсонщины в советский период состояли в упрощении и русификации за счет уменьшения доли украинцев и традиционных этнических меньшинств, увеличения процента русских и русскоговорящих. Это должно было свидетельствовать об успешности политики формирования мифической этносоциальной общности «советский народ». Все эти тенденции естественным путем исчезли после распада СССР. В целом же за период с конца ХVІІІ до начала ХХІ в. четко доминирует тенденция роста удельного веса украинцев, что подтверждает принадлежность Херсонщины Украине и отсутствие объективных исторических основ для реализации неоимперских великодержавных проектов России вроде «Новороссии» или «Юго-Восточной Руси».

Ключевые слова: Херсонщина, Украина, переписи 1897, 1959, 1989 и 2001 годов, этническая структура населения.

In the article leading trends of the changes of the ethnical structure in Kherson region during the second half of 20th century are analyzed. Authors used the results of demographic censuses 1959, 1970, 1979 and 1989. In order to get correct results of the survey, the situation in Kherson region was compared to the situation in other regions – Zaporizhzhja, Mykolaiv, Dnipropetrovsk and Crimea ones. The comparison with the specific features of ethnical structure from the end of 18th and till the beginning of 21st centuries helped to make a retrospective analysis. The key dates were 1897 (the date of the first general demographic census in Russian Empire) and 2001 (the date of the first census of independent Ukraine).

During 1959-1989 the amount of Ukrainians decreased in Kherson region. But the amount of Russians and Russian-speaking grew instead. The percentage of traditional for the region ethnic minorities (Greek, Jews, and German) decreased either. The ethnic configuration of the region simplified and binary structure formed with dominating Russian-speaking community and marginalized Ukrainian-speaking Ukrainians. Only after the decline of the USSR ethnical structure of the region got natural condition, which was pictured by 2001 census.

Keywords: Kherson region, Ukraine, 1897, 1959, 1989 and 2001 censuses, ethnical structure.

Останні події в Україні переконливо свідчать, що актуальність теми розвідки зумовлена декількома як науковими, так і практично-політичними факторами. До наукових слід віднести потреби вивчення етнічної історії Херсонщини, яка до сьогодні залишається недостатньо дослідженою. У практично-політичній площині мова йде про необхідність врахування етнічного, етносоціального фактору владними інституціями практично у всіх галузях внутрішньої та зовнішньої політики.

Метою статті є аналіз змін етнічної структури населення Херсонщини у другій половині ХХ ст. на основі аналізу демографічних матеріалів переписів, що проводились у досліджуваний період.

Методи дослідження визначаються специфікою предмета дослідження, який знаходиться на межі етнічної і демографічної історії.

Джерельну основу дослідження складають матеріали загальних демографічних переписів 1897 р. Російської імперії, 1959 р. і 1989 р. СРСР і 2001 р. України. Також використано інші демографічні джерела – поточний облік населення Південної України 1782 р., відомості загальних переписів 1926, 1970 і 1979 рр. та міського перепису 1923 р. [1-6].

Можливість порівняно коректно визначити етнічний склад населення підросійської України надав Перший загальний перепис населення Російської імперії. Під час перепису 1897 р. визначали рідну мову населення (записували мову, яку сам опитуваний уважав рідною мовою) та мову грамотності. Матеріали перепису оприлюднені [5-7]. Національний (мовний) склад жителів імперії визначено в розрізі губерній, повітів, міського та сільського населення. Підсумки цього перепису за мовним критерієм неодноразово використовували для дослідження етнічного складу населення.

Усі чотири повоєнні радянські переписи 1959, 1970, 1979 і 1989 рр. реєстрували етнічну належність опитуваного на засадах соціально-психологічного підходу, тобто записували етнічність (національність), яку сам опитуваний уважав істинною. Розробка таблиць за другою мовою, а це була російська, мали

засвідчити успіхи у формуванні «нової інтернаціональної спільноти» – радянського народу. Так, за матеріалами перепису 1959 р. розробляли таблиці, у яких поєднували показники національності та рідної мови. За матеріалами наступних переписів розробляли такі таблиці: національність + рідна мова, національність + друга мова, національність + рідна мова + вік, національність + друга мова + вік.

У 2001 р. в Україні відбувся перший в історії незалежної держави перепис населення. Як і в 1989 р., у 2001 р. визначали етнічність населення. Тільки замість політично вже застарілого та ідеологічно недоцільного критерію другої мови з мов народів СРСР, якою людина вільно володіє, реєстрували іншу мову, якою людина володіє. У відповідь на запитання про національність записували назву етносу, яку сам респондент уважав потрібною, тобто, як і в радянських переписах населення, за основу визначення мови було взято соціально-психологічний підхід.

Отже, інформація демографічних переписів дає змогу простежити етнічну ситуацію та етнонаціональні процеси на Херсонщині в другій половині ХХ ст., дослідити генезу головних етнічних проблем сучасної Херсонщини, вплив на їхню еволюцію різноманітних суспільних факторів. Основні результати переписів нами зведено у таблицю 1 і 2. Для коректного аналізу варто порівняти Херсонщину з суміжними областями та АР Крим.

Отже, за 1959-1989 рр. населення України зросло з 41 869 046 осіб до 51 452 034 або на 22,89 %. Населення Херсонщини збільшилось з 824 167 у 1959 р. до 1 236 970 у 1989 р. або на 50,09 % (табл. 1). Тобто темпи зростання чисельності населення Херсонщини у 2,2 рази перевищували республіканські. Щодо сусідів, ситуація була така. Населення Дніпропетровщини зросло з 2 705 тис. до 3 561 тис. або на 31,64 %, Миколаївщини – на 30,97 % (з 1 014 тис. до 1 338 тис.), Запорізької області – на 41,76 % (з 1 463 тис. до 2 074 тис.) і Криму з 1 202 тис. до 2 430 тис. або вдвічі (табл. 1). Отже, населення нашого краю зростало швидше за сусідів за винятком Криму.

Етнонаціональна структура Херсонщини, сусідніх областей і України у 1959-1989 рр.

Регіони, рік	Національність	Все населення	Українці	Росіяни	Білоруси	Євреї
	Найбільші етнонаціональні гурпи у %					
Херсонська обл.	1959	824168	81,07	15,56	0,83	1,27
	1979	1166330	76,7	19,59	0,99	
	1989	1236970	75,75	20,17	1,02	0,6
Україна	1959	41869046	76,81	16,94	0,69	2,01
	1979	49609332	73,55	21,11	0,82	1,28
	1989	51452034	72,73	22,07	0,86	0,85
Дніпропетровська обл.	1959	2704783	77,85	17,23	1,3	2,71
	1989	3869858	71,57	24,18	1,28	1,29
Миколаївська обл.	1959	1013839	81,16	13,73	1,24	2
	1989	1328306	75,55	19,42	1,09	0,9
Запорізька обл.	1959	1463489	68,27	25,9	0,66	1,42
	1989	2074018	63,07	32,02	0,7	0,69
АРК Крим	1959	1201517	22,28	71,43	1,8	2,2
	1989	2430495	25,75	67,05	2,06	0,73

Складено на основі: 4, с.102-108; 7, с.72-82; 10

З тенденцій еволюції етнонаціональної структури перш за все звертає увагу неухильне зменшення питомої ваги українців. Щодо абсолютних чисел, то в Україні чисельність українців збільшилась з 32,2 млн. 1959 р. до 37,4 млн. 1989 р. або на 17,44 %, але на 5,45 % менші порівняно з темпами зростання населення в цілому. У Херсонській області зростання українців відбулось з 668 148 1959 р. до 936 944 або на 40,23 %, але знов-таки на 10 % менше, ніж зростання населення в цілому [наші підрахунки на основі: 7, с. 80-81].

Аналогічна тенденція відставання темпів зростання українців в абсолютних цифрах порівняно з темпами зростання загального населення були притаманні і всім нашим сусідам. Так, у Дніпропетровській області кількість українців зросла з 2 102,94 тис. 1959 р. до 2 769,56 тис. 1989 р. або на 31,7 %. Це практично дорівнює загальним темпам зростання населення. У Запорізькій області – відповідні цифри – 999,4 тис. і 1 308,0 тис. або на 30,88 %, що на 9,88 % менше загального зростання населення. У Миколаївській області ситуація була такою: за 1959-1989 рр. чисельність українців зросла на 21,97 % (з 822,8 тис. до 1 003,6 тис.), але на 9 % відставала від темпів зростання всього населення.

Наслідки радянської політики «дружби народів» яскраво проявились на Херсонщині. Так, за 1959-1989 рр. питома вага українців у складі населення Херсонської області скоротилась з 81,07 % до 75,75 % або на 5,32 % (в Україні в цілому цей показник склав 4,1 %, тобто на ¼ менше). Щорічне скорочення також перевищувало загальноукраїнські темпи: на Херсонщині щорічні темпи зменшення питомої ваги титульної нації складали 0,18 %, а по Україні – 0,14 % або на 1/5 більше. Аналогічна картина була і у наших сусідів.

Протилежна картина простежується щодо росіян. Загалом протягом радянської доби чисельність росіян в Україні постійно збільшувалась: 1926 р. – 2 млн. 667 тис., 1959 р. – 7 млн. 98 тис., 1970 р. – 9 млн. 126 тис., 1979 р. – 10 млн. 471 тис., 1989 р. – 11 млн. 355 тис., зростання за 1926-1979 рр. – у 4,3 рази. Практично половина їх народилася за межами України, що свідчить про міграцію з Росії як основне джерело цього зростання [8, с. 336-337].

Ця закономірність чітко простежується і в період 1959-1989 рр. Так, в Україні загальна кількість населення зросла на 22,89 %, в т.ч. українців на 16,36 %, білорусів на 51,26 %, росіян на 16,36 %, білорусів на 51,26 %, росіян на 16,36 %, білорусів на 51,26 %, росіян на 16,36 %, білорусів на 51,26 %.

молдован на 34,3 %, вірмен на 93,41 % і т.п. Кількість же росіян – на 60,14 %. Отже, темпи зростання росіян перевищували у 2,6 рази загальні темпи зростання населення. Щодо Херсонської області, то на фоні загального зростання населення на 50,09 % чисельність росіян зросла на 94,63 % (з 128 205 до 249 522) або майже удвічі більше [7, с. 80-81].

Аналогічна ситуація спостерігається і в сусідніх областях, різниця лише у пропорціях форсованого зростання чисельності росіян. Так, у Миколаївській області загальна кількість населення зросла на 30,43 %, а росіян на 85,28 % (з 139,2 тис. до 257,96 тис.) або у 2,8 разів більше [7, с. 77].

Не менш рельєфна картина вимальовується при аналізі відносних показників – відсоток росіян в етнопонаціональному складі. Так, по Україні в цілому питома вага росіян за 1959-1989 рр. зросла з 16,94 % до 22,07 %, по Херсонщині – з 15,56 % до 20,17 %, по Миколаївщині – з 13,73 % до 19,42 %, по Запорозькій області – з 25,9 % до 32,02 %, на Дніпропетровщині – з 17,23 % до 24,18 %. Отже скрізь зростання частки росіян у складі населення утворює правильні динамічні ряди [табл. 1].

Глибина русифікації стає більш наочною при аналізі таблиць радянських переписів «Розподіл населення Української РСР і областей республіки за найбільш багато чисельними національностями і мовою» [4, с. 102-107]. Скажімо, за переписом 1979 р. з 49,61 млн. населення України російською мовою володіло 30,25 млн., українською – 36,47 млн. При цьому серед останніх рідною вважали російську 3,99 млн. (10,93 %). Вільно володіли російською в якості другої мови народів СРСР 18,9 млн. (51,75 %) українців.

Питома вага тих, хто вважав своєю рідною мовою українську було 14 %, а вільно володіли українською в якості другої 29,82 % [4, с. 102-103]

Подібна картина спостерігалась і на Херсонщині. З 894,6 тис. українців українську вважали рідною 794,9 тис. (88,85 %), російську – 99,6 (11,13 %). Серед росіян Херсонщини у 1979 р. 96,91 % вважали рідною саме російську мову, а українську – 7,02 тис. або 3,07 %. Лише 3,9 тис. росіян Херсонщини вільно володіли однією з неросійських мов, тобто 1,73 %, в т.ч. українською – 2,2 тис. або 0,94 % відповідно [4, с. 106-107]. Ці цифри наочно засвідчують облудність пропаганди «дружби народів» в СРСР, оскільки метою реальної мовної політики КПРС була тотальна русифікація.

Етнічна структура є соціальним організмом, в якому одні зростають, інші зменшуються чи зникають. Так, за 1959-1989 рр. в Україні зафіксовано зменшення абсолютної чисельності ряду народів, традиційних для неї – євреїв на 72,79 %, поляків на 39,97 %, греків на 5,55 % [7, с. 81-82]. Фактично реальна політика зводилась до ліквідації традиційної для України етнічної структури і заміні її на біполярну – російськомовний гібрид та маргінальних україномовних українців.

Так, з традиційних для Херсонщини етносів практично зникли євреї (за 1959-1989 рр. їх питома вага скоротилась з 1,27 % до 0,6 %), кримські татари (у 1989 р., коли їх вперше включили до перепису з 1944 р., їх було лише 0,46 %), німці (1989 р. їх нараховувалось лише 0,12 %).

Показові тенденції простежуються при порівнянні наслідків переписів 1897 р. і 1989 р., подані у таблиці 2.

Таблиця 2

Етномовні групи Херсонщини та України 1897-1989 рр.

Регіони	Херсонщина		Україна	
	1897	1989	1897	1989
Етномовні групи				
Всього населення	800 045	1 236 970	28 810 000	51 452 034
Українці	60,00 %	75,75 %	72,00 %	72,73 %
Росіяни	23,35 %	20,17 %	8,80 %	22,07 %
євреї	9,50 %	0,60 %	9,00 %	0,95 %
Молдавани	0,67 %	0,45 %	1,00 %	0,63 %
Німці	2,87 %	0,12 %	2,10 %	0,07 %
Поляки	0,71 %	0,23 %	4,40 %	0,43 %
Болгари	0,45 %	0,11 %	0,50 %	0,45 %
Білоруси	1,95 %	1,02 %	0,30 %	0,86 %
Греки	0,04 %		0,30 %	0,19 %
Татари	0,20 %	0,63 %	0,80 %	0,28 %

Складено на основі: 3; 6; 7, с. 24-31.

Так, за 1897-1989 рр. питома вага українців, попри імперську політику і демографічні катастрофи, зросла в Україні з 72,0 % до 72,73 % та на Херсонщині з 60,0 % до 75,75 % [табл. 2]. Ці цифри засвідчують два принципових факти: життєву стійкість України та українців і належність Херсонщини саме до України, а не до міфічної «Новоросії». За це ж століття частка росіян в Україні зросла з 8,8 % до 22,07 %, а на Херсонщині навпаки скоротилась з 23,35 % до 20,17 %. Останнє можна пояснити тим, що 1897 р. значна частина українців була записана росіянами.

Вражають темпи знищення таких традиційних для нашого краю народів, як євреї та причорноморські німці. Так, відсоток останніх скоротився з 2,1 % до 0,07 % або у 30 разів. Питома вага євреїв, які у значній мірі тради-

ційно визначали обличчя Херсона, скоротилась з 9,5 % до 0,6 % або у 15,8 разів.

Перепис 2001 р. показав зміни етнопонаціональної структури, що відбулися за перші 11 років незалежності. Прослідкувати їх можна порівнюючи відомості таблиць № 2 і № 3. Наведемо найважливіші показники означеного перепису. За ним на Херсонщині мешкали представники 115 етносів. З 1 172 689 обрахованих мешканців Херсонщини українці склали 82,0 % (в Україні – 77,82 %), росіяни – 14,09 % (в Україні – 17,28 %), білоруси – 0,7 %, молдавани – 0,36 %, кримські татари – 0,18 %, болгары і румуни – по 0,02 %, угорці – 0,14 %, євреї – 0,15 %, вірмени – 0,39 %, турки-месхетинці – 0,3 %, греки – 0,04 % і далі татари, цигани (роми), азербайджанці, грузини, німці тощо. Докладно це показано у таблиці 3.

Таблиця 3

Етнопонаціональна структура населення України і Херсонщини (2001 р.)

Етномовні групи	Регіони	
	Україна	Херсонська область
Всього населення	48 240 902	1 172 689
Українці	77,82 %	82,00 %
Росіяни	17,28 %	14,09 %
Білоруси	0,57 %	0,70 %
Молдавани	0,54 %	0,36 %
Кримські татари	0,52 %	0,18 %
Болгари	0,43 %	0,02 %
Угорці	0,33 %	0,02 %
Румуни	0,31 %	0,02 %
Поляки	0,30 %	0,14 %
Євреї	0,22 %	0,15 %
Вірмени	0,21 %	0,39 %
Греки	0,19 %	0,04 %
Татари	0,15 %	0,46 %
Цигани	0,10 %	0,15 %
Азербайджанці	0,09 %	0,11 %
Грузини	0,07 %	0,05 %
Німці	0,07 %	0,12 %
Гагаузи	0,07 %	0,02 %
Корейці	0,00 %	0,11 %
Турки-месхетинці	0,00 %	0,30 %

Складено на основі: 9-11.

До основної тенденції 1989-2001 рр. слід віднести збільшення на 6,3 % питомої ваги українців при зростанні абсолютної чисельності населення на 2,6 % попри загальне скорочення населення з 1,24 млн. до 1,17 млн. Ця тенденція була притаманна й Україні в цілому: чисельність українців зросла до 77,8 % (в абсолютних числах зростання 122,6 тис.). З росіянами спостерігалася протилежна

картина – їх чисельність скоротилась на 84,3 тис. на Херсонщині і на 3,02 млн. в Україні. Природно, що при цьому скоротилась їх питома вага в Україні з 22,07 % до 17,28 %, в т.ч. на Херсонщині з 20,17 % до 14,09 % [табл. 2 і 3].

Нарешті, важко утриматися від порівняння змін структури за 1782-2001 рр. [див. таблиці 3 і 4].

Етнічний склад населення Південної України у 1782 р.

Етноси	Показники	
	Чисельність	У % до всього населення
Українці	144 754	71,50 %
Росіяни	18 426	9,10 %
Молдавани	18 196	8,99 %
Греки	8 746	4,32 %
Вірмени	7 087	3,50 %
Серби	1 313	0,65 %
Поляки	1 059	0,52 %
Болгари	739	0,36 %
Цигани	572	0,28 %
Кримські татари	511	0,25 %
Грузини	362	0,18 %
Німці	334	0,18 %
Угорці	259	0,13 %
Євреї	91	0,05 %
Разом	202 449	100,00 %

Складено на основі: 12, с. 46.

Виникає враження, що з 1782 р. по 1989 р. колесо рухалося в бік імперської структури, а з 1991 р. почало робити оберти до природного для України стану. Так, за 1782-2001 рр. на Херсонщині зросла питома вага українців з 71,5 % до 82,0 %, що зайвий раз підтверджує належність нашого краю до України. Питома вага росіян збільшилась з 9,1 % до 14,09 %, що відображає факт перебування Херсонщини протягом 1774-1991 рр. у складі Російської держави. Етнічна палітра за 200 років змінилась: зменшилась питома вага молдован, греків, вірмен, поляків, болгар, грузин. Внаслідок припинення іноземної колонізації практично зникли серби. Деякі народи зберегли свою традиційну присутність у нашому краї: цигани, кримські татари, німці, євреї. Водночас з'явилися нові народи, яких не було 200 років тому – білоруси, азербайджанці, гагаузи, корейці, турки-месхетинці.

Отже, за період 1959-1989 рр. провідними тенденціями поступу етнонаціональної структури населення Херсонщини були наступні.

По-перше, – це зменшення питомої ваги українців з 81,07 % до 75,75 %;

по-друге, – збільшення частки росіян серед населення Херсонської області з 15,56 % до 20,17 %;

по-третє, – це тотальна русифікація із зменшенням вживання української мови, появою таких феноменів як «російськомовні українці» та «російськомовне населення»;

по-четверте, – це збіднення етнонаціональної палітри мешканців краю. За вказаний період продовжилось зменшення аж до практичного зникнення включно таких традиційних для нашого регіону етносів як євреї, греки, німці, аборигенні народи України (кримські татари, караїми), інші мало чисельні народи;

по-п'яте, – за радянської доби панувала й набирала ознак тенденції спрощена бінарна етнонаціональна структура: пануюча російськомовна спільнота з опорою на росіян та маргінальні кола україномовних українців.

Природно, що ці тенденції відображали не лише курс на комуністичну утопію, а й більш глибокий євразійський цивілізаційний вибір, конфронтаційний щодо Європи і євроатлантичної інтеграції. Наголосимо, що обидва ці концепти були неприродними для України, українського народу, українства в цілому.

Таким чином, еволюція етнонаціональної структури населення Херсонщини є відображенням його складної історії, але водночас і невід'ємною її складовою. Вивчення етнічної історії суттєво збагачує наші уявлення про історію Херсонщини.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Итоги Всесоюзной переписи 1959 г.: Украинская ССР / ЦСУ СССР. – М. : Финансы и кредит, 1963. – 237 с.
2. Национальный состав населения СССР (по данным Всесоюзной переписи населения 1989 г.). / ЦСУ СССР. – М. : Финансы и статистика, 1991. – 166 с.
3. Первая Всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. – Т. 47. Ч. 2. Херсонская губерния. – СПб. : Изд. Центр. статист. к-та МВД, 1904. – 319, XVI с.
4. Численность и состав населения СССР: По данным Всесоюзной переписи Населения 1979. Стат. сб. / ЦСУ СССР. – М. : Финансы и кредит, 1984. – 366 с.
5. Всесоюзная перепись населения СССР 1989 года. Национальный состав населения по республикам СССР. УССР. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://demoscop.ru/weekly/ssp/sng_nac_89.
6. Первая Всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. – Т. 41. Таврическая губерния. – СПб. : Изд. Центр. статист. к-та МВД, 1904. – 309, XXVI с.
7. Чорний С. Національний склад населення України в ХХ сторіччі. Довідник / С. Чорний. – К. : ДНВП «Картографія», 2001. – 88 с.
8. Галушко К. Ю. Росіяни в Україні / К. Ю. Галушко // Енциклопедія історії України: У 10 т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – Т. 9. – К. : Наук. думка, 2012. – С. 335-337.
9. Розподіл населення за національністю по Херсонській області: [за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року]: стат. бюлетень / Держ. ком. стат. України, Херсон. обл. упр. статистики. – Херсон, 2003. – 65 с.
10. Итоги переписи населения Украины 2001 [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://demoscop.ru/weekly/2004/0173/analit_05.php.
11. Население Украины. Итоги переписи населения Украины 2001 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://demoscop.ru/weekly/2004/0173/analit_05.php.
12. Водотика С. Г. Історія Херсонщини / С. Г. Водотика. – Херсон : Айлант, 2001. – 176 с.

Рецензенти: Котляр Ю. В., д.і.н., проф.
Smoliński Aleksander, dr hab., prof.

© Водотика С. Г., Савенок Л. А., 2014

Дата надходження статті до редколегії 01.10.2014 р.